

VU Research Portal

Polarisatie van de reacties op een milieu-incident in de woonomgeving

de Boer, J.

published in

Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen
2000

document version

Peer reviewed version

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Boer, J. (2000). Polarisatie van de reacties op een milieu-incident in de woonomgeving. *Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen*, 78, 406-411.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

This is a postprint of

Polarisatie van de reacties op een milieu-incident in de woonomgeving

Boer, J. de

Tijdschrift voor gezondheidswetenschappen, 78, 406-411

Published version: no link available

Link VU-DARE: <http://hdl.handle.net/1871/48962>

(Article begins on next page)

Polarisatie van de reacties op een milieu-incident in de woonomgeving

Samenvatting

Bewoners en deskundigen komen bij een milieu-incident nogal eens onbedoeld in een gepolariseerde verhouding tegenover elkaar te staan, waarbij de bewoners verontrust zijn en de deskundigen menen dat de situatie niet zo dramatisch is. De milieu-incidenten waar het hier om gaat betreffen vooral woonsituaties waarin mogelijk verhoogde risico's bestaan die voor de meeste mensen niet herkenbaar en doorzichtig zijn en die door specialistisch onderzoek moeten worden vastgesteld. In dit artikel wordt op basis van de literatuur besproken welke sociale en psychologische factoren onder deze omstandigheden onbedoeld tot polarisatie kunnen leiden. Het ontstaan van polarisatie wordt beschreven vanuit de per individu verschillende reacties van verontrusting en morele verontwaardiging die door het incident worden opgeroepen. Hierbij wordt verduidelijkt waarom sommige betrokkenen sterker reageren dan anderen. Een belangrijk punt is dat verontrust geraakte bewoners gevoeliger op de informatie over een risico reageren dan anderen en ook meer letten op inconsistenties in het optreden van personen en instanties van wie ze verwachten dat die aan hun kant staan. Wanneer die hun kant niet blijken te kiezen, kan dit verontruste deel van de bewoners een negatief getinte groepsidentiteit gaan ontwikkelen waarbij ze zich als 'slachtoffer' afficheren. De belangrijkste factor die tot deze polarisatie leidt, is de neiging om het gesignaleerde risico in termen van een dichotomie (wel of geen ernstig gevaar) te beoordelen. Hierdoor worden alle betrokkenen, zowel bewoners als deskundigen, moreel gedwongen hetzij het ene hetzij het andere standpunt te gaan verdedigen, waarbij reële tussenliggende mogelijkheden al bij voorbaat onacceptabel lijken. In dit verband wordt gememoreerd dat een dergelijke dichotomie nogal eens voorkwam bij de eerste gevallen van bodemverontreiniging. Tevens wordt gewezen op de maatschappelijke context die grenzen stelt aan de polarisatie die bij een milieu-incident kan ontstaan.

Trefwoorden: milieu-incidenten, polarisatie, sociale en psychologische gevolgen

INLEIDING

De aanpak van een milieu-incident leidt nogal eens tot gepolariseerde verhoudingen tussen groepen bewoners en deskundigen. Het clichébeeld is dat van hevig verontruste bewoners die deskundigen verwijten dat zij onvoldoende aandacht aan gezondheidsrisico's besteden, terwijl deze deskundigen op hun beurt van mening zijn dat de situatie lang niet zo dramatisch is als zij door de bewoners beleefd lijkt te worden[1,2]. In de literatuur[3,4] wordt er sterk voor gepleit een dergelijke polarisatie te voorkomen, omdat de hiermee gepaard gaande psychische spanningen uit een oogpunt van volksgezondheid ongewenst zijn en een belemmering vormen voor een spoedig herstel van een milieuhygiënisch verantwoorde situatie. Bovendien kan dit tot gevolg hebben dat de aandacht van de betrokkenen zo gefixeerd raakt op de onzekerheden die aan een bepaald risico verbonden zijn, dat voorbij wordt gegaan aan andere risico's die uit het oogpunt van volksgezondheid en milieukwaliteit belangrijker zijn.

Dit artikel heeft als doel te verhelderen welke sociale en psychologische factoren bij een milieu-incident onbedoeld tot gepolariseerde verhoudingen en langdurige conflicten kunnen leiden. Hiertoe worden theoretische inzichten en empirische waarnemingen die de afgelopen jaren over dit onderwerp zijn gepubliceerd, in een zinvol verband geplaatst. Na een korte karakterisering van de aard van milieu-incidenten wordt ingegaan op de per individu verschillende reacties van verontrusting en verontwaardiging, en op het ontstaan van een negatief getinte groepsidentiteit waarin de polarisatie tot uitdrukking komt. Hierbij wordt nagegaan in hoeverre dit samenhangt met het optreden van deskundigen die zich gevraagd of ongevraagd met het incident gaan bezighouden. Voorts wordt aandacht besteed aan de maatschappelijke context die de polarisatie bij een milieu-incident kan versterken, maar er ook grenzen aan stelt.

KARAKTERISERING VAN MILIEU-INCIDENTEN

Een milieu-incident is een ongewoon voorval dat ongewenste gevolgen of risico's oplevert voor de gezondheid van de mens dan wel voor het milieu[5]. Het 'ongewone' van een milieu-incident betekent dat het gaat om een verhoogde verontreiniging die er ter plaatse nog niet was, zoals bij het vrijkomen van een gaswolk, of die nog niet als zodanig was opgemerkt, zoals bij een geval van bodemverontreiniging. Aan de ontdekking van

bodemverontreiniging in woongebieden zijn bekende namen verbonden als Lekkerkerk-West en de Merwedepolder in Nederland[6], Love Canal [7,8] in de Verenigde Staten en Dortmund-Dorstfeld[9] in Duitsland. De ontdekte verontreiniging geeft in zo'n situatie ten minste aanleiding tot de vraag of de gezondheid erdoor is geschaad dan wel geschaad kan worden.

Een milieu-incident kan ook ontstaan wanneer bewoners in hun omgeving een opvallend aantal ernstige ziektegevallen menen waar te nemen en het vermoeden rijst dat een nog nader vast te stellen milieuconditie hiervan de gemeenschappelijke oorzaak zou kunnen zijn[10,11]. Een bekend voorbeeld is de kwestie of het aantal leukemiegevallen in de omgeving van de nucleaire opwerkingsfabriek van het Britse Sellafield al dan niet groter is dan op basis van toeval verwacht mag worden[12]. Een verschijnsel dat vanwege zijn snelle verloop een aparte plaats inneemt, is de massale psychogene ziekte die zich soms in stressvolle werk- en schoolsituaties voordoet. Hierbij vertonen in korte tijd steeds meer werknemers of scholieren acute gezondheidsklachten die aan een plotseling verdachte milieuconditie worden toegeschreven, zonder dat dit achteraf door onderzoek bevestigd kan worden[13,14]. Het gaat dan om een kortstondige beïnvloeding van gezondheidsklachten die onder suggestieve omstandigheden in een begrensde groep plaatsvindt.

Hoewel sommige milieu-incidenten als 'giframp'[15] worden aangeduid, zijn de directe gevolgen ervan meestal van een andere orde dan die van rampen. Bij een ramp gaat het in principe om gebeurtenissen die binnen een kort tijdsbestek een omvangrijke schade opleveren. Daarentegen geldt voor een milieu-incident dat er géén direct zichtbare schade hoeft te zijn en dat de eventuele gevolgen zich pas op lange termijn kunnen openbaren[16,17]. Bij dit onderscheid valt aan te tekenen dat met name een technologische ramp negatieve milieu-invloeden kan hebben, die zich ook buiten het directe rampgebied uitstrekken en die dus elders een milieu-incident kunnen veroorzaken. Dit gold bijvoorbeeld voor de ongevallen in de kerncentrales van Three Mile Island [18] [19] en Tsjernobyl[20,21], en voor de neergestorte El Al Boeing in de Bijlmermeer[22]. Elk van deze gebeurtenissen heeft niet alleen een rampgebied met aanwijsbare schade opgeleverd, maar ook gebieden beïnvloed waar zich de minder duidelijke gevolgen of risico's van een milieu-incident voordeden.

Sociaal-psychologisch gezien zijn vooral die aspecten van een milieu-incident relevant, die de bewoners van een gebied enerzijds vreesoproepende en anderzijds geruststellende

aanwijzingen verschaffen over de aard van de gevolgen[23,24]. Het gaat dan om aanwijzingen voor de mogelijke ernst van de verontreiniging (zoals het uitvoeren van bodemonderzoek door personen in beschermende pakken) én aanwijzingen die aannemelijk kunnen maken dat er geen schade is (bijvoorbeeld als aan een huisdier niets bijzonders wordt gemerkt). Deze omstandigheden doen zich voor bij alle milieu-incidenten in een woonomgeving waar verhoogde risico's worden gesignaleerd, die voor de meeste mensen niet herkenbaar en doorzichtig zijn en die door specialistisch onderzoek moeten worden vastgesteld. Op deze situaties wordt in de volgende paragrafen nader ingegaan.

VERONTRUSTING EN VERONTWAARDIGING

De soms heftige emotionele reacties van bewoners op een milieu-incident zijn voor een deel te begrijpen door na te gaan in hoeverre de omstandigheden voor hen een bedreiging vormen die plausibel genoeg is om er iets tegen te willen doen[25,26]. Daarnaast is van belang in welke mate de bewoners het incident als een 'morele schok'[27] ervaren en het gevoel hebben onrechtvaardig te worden behandeld door degenen die het incident veroorzaakten of juist door degenen die geacht worden voor een oplossing te zorgen. Zowel de oordelen over de plausibiliteit van de bedreiging als de ervaren morele schok worden soms vooral bepaald door de eerste indrukken die de bewoners van het incident krijgen[18,28], maar het komt ook voor dat zij zich pas na verloop van tijd met het incident gaan bezighouden[7].

Behalve waar direct zichtbare schade is opgetreden, worden de contouren die een milieu-incident krijgt in hoge mate bepaald door de uitspraken die over de ernst en de locatie van het risico worden gedaan[29,30]. Hierbij vormen uitspraken van de overheid een belangrijk oriëntatiepunt voor degenen die binnen of nabij de grenzen van het aangeduide gebied wonen. Deze uitspraken kunnen betrekking hebben op de verontreinigende stoffen, op voorzorgsmaatregelen, en op de verdere aanpak in de vorm van onderzoek en eventueel sanering. Zolang er geen gezaghebbende uitspraken worden gedaan, kunnen de bewoners hooguit afgaan op aanwijzingen dat er een probleem zou kunnen zijn, zoals eventuele geruchten, geurwaarnemingen of het geluid van sirenes.

De reacties van mensen op informatie over gevaar vertonen enkele specifieke patronen[31]. Als mensen geen gevaar verwachten, zijn ze geneigd om de eerste aanwijzingen

die op een mogelijk gevaar duiden, op een geruststellende manier te interpreteren en door te gaan met hun normale activiteiten. Een soortgelijk patroon treedt op bij herhaalde waarschuwingen voor een bekend gevaar dat vooralsnog beheersbaar lijkt. Wanneer echter een ernstige waarschuwing een meer dan geringe vrees voor een onbekend gevaar heeft opgeroepen, komt een andere reactie naar voren. Ze reageren dan waakzamer op elke volgende boodschap of aanwijzing die mogelijk relevante informatie over hun kwetsbaarheid biedt, waarbij ze ook boodschappen die feitelijk dubbelzinnig zijn op een voor hen bedreigende manier uitleggen. Op dat moment kan alleen ondubbelzinnige, geruststellende informatie hun vrees doen verminderen.

Een essentieel punt is dus dat bewoners die al verontrust zijn geraakt, anders op verdere informatie over het incident reageren dan degenen bij wie dat niet het geval is, ook wanneer de informatie door deskundigen als een geruststelling is bedoeld. Voor de verontrust geraakte bewoners kan het gebruik van onnauwkeurige bewoordingen of van juist zeer precieze technische taal een dubbelzinnige betekenis krijgen die hun verontrusting eerder doet toe- dan afnemen[32]. Hun aandacht voor verdere informatie hangt af van de beslissingen die ze verwachten te moeten nemen, bijvoorbeeld over het buiten spelen van hun kinderen of over de behandeling van eventuele gezondheidsklachten. Omdat de initiële verontrusting en de te nemen beslissingen per persoon verschillen, kan hier een contrast ontstaan tussen degenen die zich zorgen blijven maken en degenen die het milieurisico niet relevant vinden of zich ervan willen distantiëren[23].

Voor die verontruste bewoners, die verwachten dat deskundigen en overheidsinstanties aan hun kant zullen staan, kan het vervolgens een morele schok zijn wanneer dit niet direct het geval blijkt[7,27]. Dat geldt bijvoorbeeld als er geen maatregelen worden genomen, die zij gezien de aanpak van andere milieu-incidenten passend achten. Van belang is ook de vermeende ongelijkheid die kan ontstaan, wanneer de overheid in een deel van het gebied maatregelen neemt en de bewoners van een ander deel van het gebied zich hierdoor miskend gaan voelen. De morele interpretatie die bewoners aan de situatie geven, kan tot gevolg hebben dat ze zich gaan inzetten voor de aanpak van een risico dat naar ze weten klein is, maar dat ze niet willen tolereren omdat er juist nu een geschikte gelegenheid lijkt te zijn om iets tegen het risico te doen[33].

De combinatie van verontrusting en morele verontwaardiging kan het verdere verloop van een milieu-incident in sterke mate beïnvloeden. Hier ligt ook een belangrijk verschil tus-

sen milieu-incidenten en andere lokale voorvallen die, oppervlakkig gezien, tot vergelijkbare emoties kunnen leiden, zoals protesten tegen de komst van een asielzoekerscentrum. Het verschil is dat degenen die zich tegen een asielzoekerscentrum keren, problemen hebben met de morele rechtvaardiging van hun protest, maar dat degenen die zich verontwaardigd tonen over de aanpak van een milieu-incident een moreel gerechtvaardigd beroep kunnen doen op de bescherming van hun gezondheid[27]. Bovendien kunnen ze hun verontrusting desgewenst rechtvaardigen met verwijzing naar de aandacht die in de wetenschap bestaat voor de relatie tussen milieu en gezondheid. Het is dan ook op basis van deze argumenten dat zij zonodig steun van respectabele buitenstaanders voor hun standpunt kunnen verwerven.

GROEPSIDENTITEIT

In het voorgaande zijn al enkele punten naar voren gekomen die relevant zijn voor het begin van polarisatie. De belangrijkste processen die tot verdere polarisatie kunnen leiden, zijn het ontwikkelen van een groepsidentiteit, het afbrokkelen van wederzijds respect en het stap voor stap kiezen van net iets extremere standpunten[34]. Dat bewoners vanwege een milieu-incident een soort groepsidentiteit ontwikkelen, is niet vanzelfsprekend. Wanneer sommigen verontrust en moreel geschokt reageren en anderen die reacties in mindere mate of niet vertonen, kan na verloop van tijd blijken dat een bepaalde reactie door sociale processen gaat domineren[29].

Welke reactie gaat domineren hangt uiteraard af van de vraag wie er in het gebied wonen en welke kansen er zijn dat gelijkgezinden elkaar ontmoeten. Gezinnen met jonge kinderen reageren relatief vaak bezorgd en komen gemakkelijk met elkaar in contact[1,23].

Ook woningeigenaren kunnen elkaar gemakkelijk vinden, maar dat geldt alleen zolang ze dezelfde zorg hebben over een mogelijke status- en waardevermindering van hun woning. De reikwijdte van de sociale processen wordt mede bepaald door de omvang van het gebied. Als het incident slechts een paar woningen betreft, zijn de bewoners vooral op zichzelf aangewezen. Dat geldt ook als de verhoogde verontreiniging in een groot en heteroog gebied wordt aangetroffen. Als het incident echter de omvang heeft van een aantal straten, hebben de bewoners meestal meer kenmerken gemeenschappelijk en komen ze door het incident nadrukkelijker in een uitzonderingspositie terecht. De media kunnen dan

bijvoorbeeld zo over het incident berichten, dat de bewoners een groepsidentiteit wordt toegeschreven[7].

De kans dat bewoners een groepsidentiteit ontwikkelen, is ook afhankelijk van het optreden van degenen die zich met de aanpak van het incident bezig houden. Opvallend is dat bewoners die verontrust zijn geraakt, hun emoties vooral richten op die personen en instanties die zelf menen dat ze aan een oplossing van het probleem bijdragen, maar die er kennelijk niet voldoende in slagen het vertrouwen van bewoners te winnen[7]. Vertrouwen is blijkens onderzoek naar risicocommunicatie afhankelijk van een drietal condities: het ontstaat door het tonen van (1) competentie, (2) openheid en (3) verantwoordelijkheidsbesef[35,36]. Nog afgezien van de mogelijkheid dat de desbetreffende personen en instanties op deze drie punten tekortschieten, geldt dat de omstandigheden het bij een milieu-incident moeilijk maken om vertrouwen te wekken. Door het ontbreken van informatie over het gesignaleerde risico kan bijvoorbeeld gemakkelijk de indruk ontstaan dat er meer aan de hand is dan aan de bewoners wordt verteld. Van belang is ook dat de ingeschakelde deskundigen en instanties elk verantwoordelijk zijn op hun eigen deel terrein, zodat bewoners zich kunnen afvragen of hun situatie als geheel met het nodige verantwoordelijkheidsbesef wordt behandeld.

Wat onder deze omstandigheden vooral tot polarisatie kan bijdragen, is de neiging om aan het incident kwalificaties en keuzes te verbinden die een dichotomie inhouden[34]. Dit betekent dat er louter een keuze lijkt te zijn tussen bijvoorbeeld het oordeel dat de verontreiniging wél of géén ‘ernstig gevaar voor de volksgezondheid’ vormt, en dat wél of géén medisch onderzoek van de bevolking vereist is. Als de aandacht in de berichtgeving over het incident steeds op zulke dichotomieën wordt gericht, worden tussenliggende mogelijkheden veronachtzaamd en al bij voorbaat minder acceptabel. Behalve in die gevallen waarin inderdaad duidelijk wél of géén gevaar bestaat, vormt dit de basis voor een tweedeling van standpunten. Hierbij kunnen alle betrokkenen, zowel bewoners als deskundigen en degenen die bestuurlijk verantwoordelijk zijn, moreel gedwongen worden hetzij het ene, hetzij het andere standpunt te gaan verdedigen.

Een aparte factor is de mogelijke invloed van buitenstaanders die zich als niet-officiële deskundigen gevraagd of ongevraagd met het incident gaan bezighouden. Hoewel het voor de hand lijkt te liggen dat deze buitenstaanders een grotere invloed krijgen naarmate bewoners minder vertrouwen in de officiële instanties hebben, is dat een onbevestigde

veronderstelling die ten minste genuanceerd moet worden[36]. Deskundige buitenstaanders zijn voor bewoners van belang omdat ze een ‘second opinion’ over het risico kunnen geven en tevens kunnen bijdragen tot de morele rechtvaardiging van eventuele protesten tegen de aanpak van het incident[1,7]. Toch is het niet vanzelfsprekend dat ze door alle bewoners geaccepteerd worden en kunnen ook zij verwickeld raken in de ontstane tegenstellingen. Van belang is voorts dat ze zelf geen verantwoordelijkheid voor de aanpak van het incident dragen, zodat hun optreden vrijblijvender en daardoor minder overtuigend is dan dat van personen die een instantie vertegenwoordigen, die zonodig wel op haar verantwoordelijkheid kan worden aangesproken[35].

Wanneer geen van de verantwoordelijke personen en instanties in staat is om met voldoende flexibiliteit en communicatieve vaardigheden een eind aan de polarisatie te maken, kan het idee ‘onschuldige slachtoffers’ te zijn voor een aantal bewoners een expliciete groepsidentiteit gaan vormen[7,16,37]. Dit geldt vooral voor dat deel van de bewoners dat zich bedreigd voelt in zijn gezondheid én zijn economische status. Als een gematigd beroep op de overheid niet helpt, zien zij zich soms gedwongen om met beperkte middelen een maximaal dramatisch effect te bereiken. Een van die middelen is een moreel protest met krachtige symbolen[27], waarvan de metafoor van ‘vergiftiging’ een bekend voorbeeld vormt[37,38]. Via deze symboliek kunnen bewoners, zonder dat ze rechtstreeks tegen het oordeel van een deskundige over de ernst van het risico ingaan, het accent leggen op het gevoel dat de situatie bij hen oproept.

Door de morele strekking van de ingenomen standpunten is er geen simpele tegenstelling tussen bewoners en deskundigen, maar lopen de scheidslijnen zowel tussen bewoners als tussen deskundigen die hen al dan niet welgezinnd zijn[1]. De prijs die de protesterende bewoners voor hun actie betalen, is dat ze zich met een negatief getinte groepsidentiteit van de andere bewoners gaan onderscheiden, waarbij ze nogal eens het verwijt krijgen dat ze op financieel gewin uit zijn; daar staat evenwel tegenover dat de actie vroeg of laat succes kan opleveren[6,7]. Bij een succes, zoals een vergroting van het voor sanering in aanmerking komende gebied, vervalt de noodzaak om zich als groep te manifesteren en blijkt snel een fase in te treden waarin ieder zich op de eigen zorgen en belangen concentreert. Het begrip succes is hier overigens betrekkelijk, omdat achteraf toch weer de vraag kan rijzen of de door protesten afgedwongen maatregelen tot een werkelijke verbetering van de gezondheid en het milieu hebben geleid[8].

BREDERE MAATSCHAPPELIJKE CONTEXT

Het verloop van milieu-incidenten is niet goed te begrijpen zonder de maatschappelijke context in aanmerking te nemen. De afgelopen decennia heeft een reeks van min of meer ernstige crisissituaties de indruk gevestigd dat mensen vooral bij risico's op het gebied van milieu en voeding steeds gemakkelijker verontrust en verontwaardigd raken, waarbij een 'cultuur van vrees'[39] dan wel een 'risico-maatschappij'[40] is ontstaan. Over de aard van deze kennelijke gevoeligheid en de achtergronden ervan zijn veel beschouwingen gegeven. Naast de rol van de media, die voor een snelle en indringende verspreiding van alarmerende berichten kunnen zorgen, wordt vaak verwezen naar processen van individualisering en naar het afnemen van vertrouwen dat mensen in elkaar en in de wetenschap stellen.

Het proces van individualisering houdt onder andere in dat mensen hun dagelijks leven niet langer volgens traditionele patronen kunnen inrichten, maar dat ze steeds meer te maken krijgen met keuze en verantwoordelijkheid[41]. Dit proces kan mensen dan ook bewuster maken van het onderscheid tussen de risico's die ze zelf willen of moeten nemen, en de risico's waarvan ze tegen een zekere prijs gevrijwaard willen worden. Met het toenemen van de welvaart kunnen meer mensen zich bovendien veroorloven om hogere eisen te stellen aan de kwaliteit van hun woonomgeving en hun voedselpakket. Deze kwaliteit betreft zowel de veiligheid als de esthetische en morele gevoelens die ze eraan verbinden. Dit maakt hen kwetsbaarder voor voorvallen die deze gevoelens lijken te schenden. Hierbij moet opgemerkt worden dat het eenzijdig is om deze gevoelens alleen te beschouwen in relatie tot incidenten en crisissituaties. Veel minder opvallend is de alledaagse bekrachtiging van deze gevoelens door bijvoorbeeld bedrijven die de consument kwaliteitsbewuster willen maken en een uitgebreidere vrijwaring van risico's aanbieden[42].

Een ander aspect van het proces van individualisering is dat mensen behoedzamer omgaan met andere mensen en minder vanzelfsprekend vertrouwen in hen stellen. Deels in samenhang hiermee wordt vooral in sommige kringen van wetenschappers de vraag opgeworpen in hoeverre de bevolking nog vertrouwen heeft in de wetenschap[43]. In het bijzonder wordt dan verwezen naar de veelheid van instanties die zich tegenwoordig over een risico uitspreken en de openlijke onenigheid die daarbij naar voren kan komen, waar-

door niet-deskundigen de indruk kunnen krijgen dat er grote onzekerheid bestaat over de potentiële schade die in het geding is[41]. Waarschijnlijk is de bevolking hierdoor sceptisch en wantrouwend geworden ten opzichte van uitspraken van wetenschappers, maar dit betekent niet dat er een anti-wetenschappelijke opstelling is ontstaan. Bij milieu-incidenten waar de verhoudingen gepolariseerd zijn, blijkt dat de verontruste bewoners zich niet tegen de wetenschap keren, maar juist verwachten dat de wetenschap hun zorgen op de een of andere manier kan rechtvaardigen[1,7]. Vanuit het perspectief van de wetenschapsociologie[43] is geopperd dat dergelijke reacties vanuit de bevolking er op hun beurt weer toe bijdragen dat de onenigheid tussen concurrerende deskundigen wordt aangemoedigd, waarbij elk ervan overtuigd kan zijn een goede zaak te dienen.

Deze maatschappelijke ontwikkelingen impliceren niet dat er bij elk risico een langdurige polarisatie te verwachten is. Het proces van individualisering biedt meer kansen aan de vorming van tijdelijke coalities dan aan de ontwikkeling van een negatief getinte groepsidentiteit. Bovendien zijn er morele grenzen die sommige protesten ontmoedigen en andere honoreren. Volgens de Duitse socioloog Beck[44], die het begrip ‘risico-maatschappij’ introduceerde, gaat het bij alle discussies over risico uiteindelijk om de vraag ‘hoe wij willen leven’. Daarmee is de wetenschappelijke benadering van risico in feite ondergeschikt aan de esthetische en de morele. Omdat de genoemde vraag iedereen aangaat en ook iedereen tot op zekere hoogte aan milieurisico’s is blootgesteld, zijn er naar de mening van Beck grenzen aan de polarisatie die bij een milieurisico kan ontstaan. Naarmate de ernst van een risico aannemelijker is, zullen de gemeenschappelijke belangen om er iets tegen te doen gaan prevaleren.

CONCLUSIES

In dit artikel is aangegeven dat polarisatie bij een milieu-incident het onbedoelde gevolg kan zijn van op zichzelf begrijpelijke reacties en welgemeende adviezen. Dat begint al wanneer bij de communicatie met de bevolking geen rekening wordt gehouden met het feit dat verontrust geraakte bewoners anders op de informatie over een risico reageren dan degenen die niet verontrust zijn, vooral als er sprake is van een voor hen relatief onverwacht en onbekend gevaar. Van belang is ook de vraag welke alternatieven een bewoner heeft: wie een product als rundvlees niet vertrouwt kan gemakkelijk een ander stuk vlees

of vis kiezen, maar wie de eigen woning niet vertrouwt kan niet zo gemakkelijk over een alternatief beschikken. Verontruste bewoners reageren vervolgens sterker dan normaal op (vermeende) inconsistenties in het optreden van personen en instanties van wie ze verwachten dat die aan hun kant zullen staan.

Het belangrijkste kenmerk van polarisatie is dat het verontruste en verontwaardigde deel van de bewoners een negatief getinte groepsidentiteit gaat ontwikkelen. Hoewel dit proces door een aantal factoren wordt beïnvloed, kan geconcludeerd worden dat de kans hierop het grootst is wanneer het risico dat bij het incident is ontdekt in termen van een dichotomie wordt beoordeeld, waardoor reële tussenliggende mogelijkheden voor bewoners al bij voorbaat onacceptabel lijken. Dit kan vooral voorkomen bij risico's waarmee weinig ervaring is opgedaan. In dit verband moet gememoreerd worden dat bij de eerste gevallen van bodemverontreiniging veel nadruk lag op de vraag of er wel of geen sprake was van 'ernstig gevaar voor de volksgezondheid of het milieu'. Een soortgelijke dichotomie kwam naar voren bij de door sommige bewonersgroepen gestelde eis 'het gif eruit of wij eruit'. Met het sterk toenemend aantal ontdekte verontreinigingsgevallen, de hoge saneringskosten en het besef dat risico's moeten worden afgewogen, is geleidelijk een verandering opgetreden in de betekenis die aan bodemverontreiniging wordt toegekend. Hiermee zijn genuanceerdere kwalificaties ook voor bewoners acceptabel geworden en is het aantal keuzemogelijkheden om een verontreinigingsgeval aan te pakken, aanzienlijk uitgebreid.

Behalve door het ontbreken van informatie kan de genuanceerde kwalificatie van een risico bemoeilijkt worden door principiële bezwaren of emotionele omstandigheden. Sommige risico's worden in de samenleving vanuit een principieel standpunt benaderd, waardoor er bijvoorbeeld louter een keuze lijkt te zijn tussen wel of geen genetische modificatie van voedsel. In andere gevallen kan de druk van emotionele omstandigheden tot een dichotomie leiden. Als de milieukwaliteit in een gebied aanleiding geeft tot zorg, kan het voorkomen dat de aandacht van alle bewoners wordt toegespitst op de vraag of er nu wel of geen sprake is van een verhoogd aantal ernstige ziektegevallen. Verdere polarisatie is dan alleen te voorkomen wanneer de geraadpleegde deskundigen bij hun communicatie met de bevolking voldoende competentie, openheid én verantwoordelijkheidsbesef tonen.

ABSTRACT

Social and psychological causes of polarised responses to toxic waste incidents in residential areas

Toxic waste incidents, such as soil contamination in residential areas, often seem to give rise to polarised opinions about the seriousness of the environmental health risks. The stereotypical image of this type of polarisation is that at least some of the residents are heavily concerned about the pollution whereas the experts hold the opinion that the risks are dramatised. This paper examines the social and psychological factors that can enhance the chances of polarised responses to these incidents.

First of all, it is explained why some of the residents might be more worried about the environmental health risk than others. In addition, it is emphasised that people who have become worried will respond more sensitively to information from the authorities and will scrutinise the comments made by experts to see whether they are on their side. It can be a moral shock for these residents if the experts who they expected to be on their side don't appear to support them. As a result, they may develop a negatively toned group identity in which they present themselves as innocent victims. The main cause of this polarisation seems to be the tendency to approach environmental health risks as a dichotomy between the options that the risk is either very serious or not serious at all. This dichotomy might force both residents and experts to defend one of the two positions on moral grounds, as if the intermediate options are already deemed unacceptable. This type of dichotomy was characteristic of the early cases of contaminated soil in residential areas (e.g. Love Canal). Finally, it is noticed that the societal context of these incidents might reinforce the tendencies to increase polarisation but also appears to put a limit on its development.

Keywords: toxic waste incidents, risk perception, psychological effects, health complaints

LITERATUUR

1. *Brown P.* When the public knows better: popular epidemiology challenges the system. *Environment* 1993;35:16-20.
2. *Brown P.* Popular epidemiology revisited. *Current Sociology* 1997;45:137-56.

3. *Aurand K, Hazard BP, Tretter FH.* Umweltbelastungen und Ängste: erkennen - bewerten - vermeiden. Opladen: Westdeutsche Verlag, 1993.
4. *Becker SM.* Psychosocial assistance after environmental accidents: a policy perspective. *Environ Health Perspect* 1997;105(suppl. 6):1557-63.
5. *Staatstoezicht op de Volksgezondheid.* De rol van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid bij de opvang van milieu-incidenten. 's-Gravenhage: Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer, Ministerie van Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur, 1987.
6. *de Boer J.* Publieke onrust. Een sociaal-psychologische analyse van milieu-incidenten in een woonomgeving. Academisch proefschrift. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam, 1997.
7. *Levine AG.* Love Canal: science, politics, and people. Lexington, Mass.: D.C. Heath, 1982.
8. *Hoffman AJ.* An uneasy rebirth at Love Canal. *Environment* 1995;37(2):4-31.
9. *Guski R.* Psychosomatische Nachwirkungen des Umgangs mit Altlasten in einem Wohngebiet. In: Aurand K, Hazard BP, Tretter F, (eds) Umweltbelastungen und Ängste: Erkennen - bewerten - vermeiden. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1993;. p. 180-90.
10. *Guidotti TL, Jacobs P.* The implications of an epidemiological mistake: a community's response to a perceived excess cancer risk. *Am J Public Health* 1993;83:233-9.
11. *Huurman JGJ, Drijver M, van de Weerd DHJ, Loenen HMJA, Yap KB.* Ziekteclusters, 'de eigen achtertuin' en demografische synchronisatie. *Ned Tijdsch Geneesk* 1995;139:817-9.
12. *Macgill SM.* Public perceptions of science: what Seascale said about the Black Report. *J Environ Psychol* 1989;9:133-55.
13. *Boss LP.* Epidemic hysteria: a review of the published literature. *Epidemiol Rev* 1997;19:233-43.
14. *Colligan MJ, Murphy LR.* A review of mass psychogenic illness in work settings. In: Colligan MJ, Pennebaker JW, Murphy LR, (eds) Mass psychogenic illness: a social psychological analysis. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1982;. p. 33-56.
15. *Havenaar JM, van den Brink W, Savelkoul J.* Psychologische gevolgen van giframpen. *Tijdsch Gezondheidsw* 1999;77:140-50.

16. *Edelstein MR*. Contaminated communities: the social and psychological impacts of residential toxic exposure. Boulder, CO: Westview Press, 1988.
17. *Green BL, Lindy JD, Grace MC*. Psychological effects of toxic contamination. In: Ursano RJ, McCaughey BG, Fullerton C.S., (eds) Individual and community responses to trauma and disaster: The structure of human chaos. Cambridge: Cambridge University Press, 1994; p. 154-76.
18. *Bromet EJ*. The nature and effects of technological failures. In: Gist R, Lubin B, (eds) Psychological aspects of disaster. New York: Wiley, 1989; p. 120-39.
19. *Davidson LM, Weiss L, O'Keeffe M, Baum A*. Acute stressors and chronic stress at Three Mile Island. *J Traumatic Stress* 1991;4:481-93.
20. *Drottz-Sjöberg B, Sjöberg L*. Risk perception and worries after the Chernobyl accident. *J Environ Psychol* 1990;10:135-49.
21. *Wynne B*. Sheepfarming after Chernobyl: a case study in communicating scientific information. *Environment* 1989;31(2):10-39.
22. *Parlementaire enquêtecommissie Vliegkamp Bijlmermeer*. Eindrapport. Den Haag: SDU, 1999.
23. *Fowlkes MR, Miller PY*. Chemicals and community at Love Canal. In: Johnson BB, Covello VT, (eds) The social and cultural construction of risk. Dordrecht: Reidel, 1987, p. 55-78.
24. *Freudenburg WR*. Contamination, corrosion and the social order: an overview. *Current Sociology* 1997;45:19-39.
25. *Baum A, Fleming I*. Implications of psychological research on stress and technological accidents. *Am Psychologist* 1993;48:665-72.
26. *Schwartz SP, White PE, Hughes RG*. Environmental threats, communities, and hysteria. *J of Public Health Policy* 1985;6:58-77.
27. *Jasper JM*. The art of moral protest: culture, biography, and creativity in social movements. Chicago: The University of Chicago Press, 1997.
28. *Eiser JR, Podpadec TJ, Reicher SD, Stevenage SV*. Muddy waters and heavy metal: time and attitudes guide judgements of pollution. *J Environ Psychol* 1998;18:199-208.
29. *Fitchen JM, Heath JS, Fessenden-Raden J*. Risk perception in a community context: a case study. In: Johnson BB, Covello VT, (eds) The social and cultural construction of risk. Dordrecht: Reidel, 1987; p. 31-54.

30. *Havenaar JM*. After Chernobyl: psychological factors affecting health after a nuclear disaster. Academisch proefschrift. Utrecht: Universiteit Utrecht, 1996.
31. *Janis IL, Mann L*. Decision making: a psychological analysis of conflict, choice, and commitment. New York: Free Press, 1977.
32. *Janis IL*. Psychological effects of warnings. In: Baker GW, Chapman DW, (eds) Man and society in disaster. New York: Basic Books, 1962; p. 55-92.
33. *Fischhoff B*. Risk: a guide to controversy. In: National Research Council, Improving risk communication. Washington, DC: National Academy Press, 1989; p. 211-319.
34. *Abelson RP*. Attitude extremity. In: Petty RE, Krosnick JA, (eds) Attitude strenght: Antecedents and consequences. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, 1995; p. 25-41.
35. *Frewer LJ, Howard C, Hedderley D, Shepherd R*. What determines trust in information about food-related risks? Underlying psychological constructs. Risk Analysis 1996;16:473-86.
36. *Peters RG, Covello VT, McCallum DB*. The determinants of trust and credibility in environmental risk communication: an empirical study. Risk Analysis 1997;17:43-54.
37. *Erikson K*. A new species of trouble; explorations in disaster, trauma, and community. New York: W.W. Norton & Company, 1994.
38. *Green AL*. The ideology of anti-fluoridation leaders. J Social Issues 1961;17(4):13-25.
39. *Furedi F*. Culture of fear. Risk-taking and the morality of low expectation. London: Cassell, 1997.
40. *Beck U*. Risk society and the provident state. In: Lash S, Szerszynski B, Wynne B, (eds) Risk, environment and modernity: Towards a new ecology. London: Sage, 1996; p. 27-43.
41. *Giddens A*. Modernity and self-identity: self and society in the late modern age. Cambridge: Polity Press, 1991.
42. *Marsden T; Flynn A; Harrison M* . Consuming interests: the social provision of foods. London: UCL Press, 2000.
43. *Wynne B*. May the sheep safely graze? A reflexive view of the expert-lay knowledge divide. In: Lash S, Szerszynski B, Wynne B, (eds) Risk, environment and modernity: Towards a new ecology. London: Sage, 1996; p. 44-83.

44. *Beck U.* Risk society: towards a new modernity. London: Sage, 1992.